

DELIBERATIVNA POIZVEDBA KOT DEMOKRATIČNA TEHNOLOGIJA

Matjaž Maček

Deliberativno poizvedbo¹ (DP) (deliberative poll[®]) je na začetku 90. let prejšnjega stoletja razvil ameriški politolog James S. Fishkin s Stanforda (Fishkin 1991). Gre za metodo raziskovanja javnega mnenja, ki povezuje naključno izbrane vzorce prebivalstva z vnaprej strukturirano deliberativno razpravo. Namen te metode je ugotoviti, kakšno bi bilo javno mnenje, če bi bili državljani bolje informirani in bi imeli čas za poglobljen premislek o določenem vprašanju. DP ni zgolj raziskovalno orodje, temveč tudi demokratična inovacija: v nadzorovanem in empiričnem okviru uresničuje temeljna načela deliberativne demokracije in spada med osrednje pristope v tej paradigmi.

Deliberativna demokracija (DD) je normativna teorija politične legitimnosti, ki je danes vodilna paradigma med teorijami demokracije (Lafont in Urbinati 2024, 83; Selk 2023, 198). Deliberativna demokracija kot normativni in analitični okvir demokratičnega urejanja kolektivnega življenja predpostavlja, da legitimnost političnih odločitev ne izhaja zgolj iz preferenc posameznikov, izraženih z glasovanjem na volitvah, in izglasovane večine, temveč iz javno utemeljene razprave med enakopravnimi udeleženci.

DD temelji na ideji, da legitimne kolektivne odločitve izhajajo iz odprtega, racionalno utemeljenega razpravljanja med državljani, ne pa zgolj iz štetja glasov ali boja za oblast. Deliberativna demokracija poudarja, da morajo biti odločitve utemeljene s preišljenimi argumenti, usmerjenimi k skupnemu dobremu. Namesto da bi zgolj seštevala obstoječe preference, deliberativna demokracija zagovarja stališče, da se morajo preference oblikovati med razpravo, pri čemer naj bi bili posamezniki zavezani k temu, da jih »prepriča moč boljšega argumenta«, ne pa ozki lastni interesi ali pristranskosti.

To je teorija, ki izpostavlja pomen informirane, spoštljive in racionalne razprave med državljani in (ali) njihovimi predstavniki pred sprejetjem političnih odločitev. V njenem jedru je posebna koncepcija legitimnosti, po kateri so legitimni tisti zakoni, ki izvirajo iz javne preišljene razprave (deliberacije) državljanov. Z drugimi besedami, da je legitimna samo tista politična odločitev, ki lahko preneha deliberativno preverjanje s strani tistih, ki jih ta odločitev obvezuje, ki se zato lahko imajo za njene soavtorje. Legitimnost odločitve zahteva, da je vpliv boljših razlogov na vsebino odločitve večji, ne da bi bila s tem kakorkoli okrnjena enaka glasovalna pravica. Kateri razlogi so boljši, se lahko izkaže samo v javni deliberativni razpravi kot »neprisilna prisila boljšega argumenta«. Javna deliberacija prispeva k demokratični legitimaciji, če omogoča državljanom, da sprejemajo zakone in politike, ki so jim podvrženi, kot vsaj razum-

ne. Deliberativna demokracija je oprta na prisotnost, artikulacijo in premislek množstva perspektiv. Vključevanje glasov najraznovrstnejših družbenih skupin je moralni temelj deliberativne demokracije.

Teorija² deliberativne demokracije prinaša dvojno inovacijo. Pri prvi gre za zamenjavo na volitvah temeljčega teritorialnega predstavništva z aleatoričnim, na naključnem izboru temelječem predstavništvu. Druga inovacija pa prenaša poudarek v raziskovanju demokracije z volitev, glasovanj in večinskega pravila – značilnega za agregacijske teorije demokracije (liberalno, utilitarno, ekonomsko, pluralistično), ki preference in interese obravnavajo kot v političnem procesu nespremenljive danosti – na njihovo oblikovanje in preobrazbo znotraj političnega procesa prek deliberativne komunikacije. Ne gre več za maksimiranje *izražanja* političnih preferenc, pač pa za maksimiranje državljanovih (z)možnosti za *oblikovanje* preferenc in presojo kot osnove za možne odločitve o javnih zadevah (Offe 2017, 23). Izražanje preferenc je sistemsko urejeno (volitve, glasovanja, svoboda govora), njihovo oblikovanje pa, skladno z liberalno doktrino, ne. Preference je pač treba najprej (iz)oblikovati in šele potem jih je mogoče izraziti. Medtem ko se liberalna demokratična teorija nanaša na hotenje ljudi, da izrazijo svoje preference, se deliberativna demokratična teorija osredinja na (trans)formativno dinamiko, na to, kako ljudje pridejo do »pravih« (v primerjavi s ‚surovimi‘, samoniklimi, nereflektiranimi) preferenc in pojmovanj interesov – to pa so preference, ki so bile ustrezno pretehtane in so prestale preizkušnjo spornih in oporekanih argumentov v kritičnem dialogu. »Prave« preference so, torej, diskurzivno preverjene in potrjene. Deliberativna demokracija je oblika politične komunikacije, ki naj bi omogočala oblikovanje preferenc in interesov skladno s tako politično racionalnostjo, ki upošteva dejstva in dokaze, vključuje prizadete, išče skupno dobro z oziranjem na druge ter gleda v prihodnost onstran mandatne kratkovidnosti. *Demokratična deliberacija* pa je njena aplikacija na mikroravni, torej praktično institucionalna uporaba načel in dognanj deliberativne demokracije pri dizajniranju, organiziranju in vodenju deliberativnih forumov kot javnih prostorov deliberacije. Ti forumi so naprave, ki omogočajo strukturirano poglobljeno razpravo (deliberacijo), v kateri sodelujejo naključno izbrani udeleženci. Forume, ki prakticirajo demokratično deliberacijo, imenujemo deliberativne minijavnosti (DMJ). Mednje spada tudi deliberativna poizvedba (DP).

DELIBERATIVNA MINIJAVNOST

Demokratične inovacije (DI) spadajo med prizadevanja za demokratizacijo realno obstoječe liberalne demokracije tako, da problematizirajo utečene načine in oblike političnega komuniciranja in odločanja ter ustvarjajo možnosti za institucionalno preobrazbo v smeri širjenja in poglobljanja participativnih možnosti. So odgovor na zaznani prepad med pričakovanji in zahtevami državljanov ter neodzivnostjo institucij liberalne demokracije. Kognitivno disonanco med načeli in prakso demokracije razrešujejo DI z vztrajanjem pri normativnih načelih demokracije in s postavljanjem pod vprašaj udejanjene oblike in prakse demokracij ter predlaganjem drugačnih oblik. DI so procesi ali institucije, ki na novo osmišljajo in poglobljajo vlogo državljanov v demokratičnem političnem procesu oblikovanja kolektivne presoje in volje z

vzpostavljanjem priložnosti za participacijo, bodisi neposredno bodisi deliberativno, z namenom vplivanja na obvezujoče politične odločitve.

Deliberativne minijavnosti (DMJ) so ena od oblik demokratičnih inovacij, v katerih prihaja do prepletanja političnih praks reprezentiranja, temelječega na ključnem izboru z epistemskimi praksami, s katerimi so prve teoretsko uokvirjene in eksperimentalno-tehnološko konfigurirane. Demokratične inovacije nastanejo kot sistematično teoretiziranje (*logia*) zmogljivosti za izdelavo (*tehne*) kolektivne volje ljudstva (*demos*) za namen izvajanja oblasti (*kratos*) (Voss 2024, 68). Deliberativne minijavnosti omogočajo reprezentativno, informirano in enakopravno razpravo o kompleksnih javnih vprašanjih. Njihova moč je v tem, da združujejo državljansko angažiranost s strukturiranimi pogoji deliberacije, kar povečuje legitimnost in kakovost demokratičnega odločanja. DMJ so možni institucionalni odgovor na krizne pojave demokracije, ki se kažejo kot izguba zaupanja v elite in institucije, zmanjševanje politične participacije (upadanje članstva v političnih strankah in udeležbe na volitvah) in rastočega odtujevanja državljanov od politike. DMJ so tudi obogatitev participativnega portfelja, ki je na voljo državljanom.

Deliberativne minijavnosti so strukturirane platforme, na katerih naključno izbrani državljani razpravljajo o javnih zadevah. Njihova zasnova se močno razlikuje glede na cilje, vire in politični kontekst. Obstaja več opredelitev DMJ (Ryan in Smith 2014). Lahko izhajamo iz naslednje: DMJ so demokratične inovacije, ki so z načeli (usmerjevalnimi vrednotami) in s pravili (z operacionaliziranimi načeli) urejvani javni forumi, na katerih naključno izbrani udeleženci v razpravi kolektivno skrbno tehtajo razloge in argumente o opcijah v zvezi z obravnavano temo z namenom oblikovanja skupnih javnih stališč ali priporočil,³ s pomočjo moderatorjev in ob sodelovanju izvedencev, zainteresiranih, prizadetih in prič v vlogi dobaviteljev relevantnih informacij. DMJ naj bi omogočale preseči prepad med demokratično teorijo in prakso tako, da omogočajo večji vpliv državljanov v vseh fazah političnega procesa: pri določanju dnevnih redov, v odločanju o javnih politikah in udejanjanju sprejetih odločitev. Glede velikosti, to je števila udeležencev, naj bi DMJ bile dovolj majhne skupine, da bi lahko bile resnično deliberativne in dovolj reprezentativne, da bi lahko bile resnično demokratične (Goodin in Dryzek 2006, 220). Za hibridne oblike DMJ je značilno, da so med udeleženci tudi osebe, ki niso naključno izbrane, ampak so po nekem drugem kriteriju postale polnopravni udeleženci. Pri takih DMJ je večinski del udeležencev naključno izbran, drugi del pa je delegiran.

DMJ niso splošnonamenske naprave za izdelavo kolektivnih mnenj, presoj ali odločitev. Njihova prednost in uporabnost (specialnost) pride do izraza predvsem pri naslednjih vrstah problemov (OECD 2020, 27):

1. Razrešitev problema je odvisna od razrešitve dileme, katere vrednote naj bodo vodilo pri iskanju rešitve za problem. DMJ je okolje, v katerem lahko poteka razprava o npr. težavnih etičnih problemih, ki so brez očitne ali ‚prave‘ rešitve, na dostojen in produktiven način, ki omogoča iskati in najti stične točke.
2. Kompleksni problemi, ki zahtevajo pretehtane izbire (»*trade-offs*«). Postopek demokratične deliberacije daje udeležencem, ki so, glede na obravnavani problem, laiki, čas, da se informirajo, učijo, reflektirajo in deliberirajo ter da se posve-

tujejo z različnimi informatorji in deležniki. Šele ti procesi (pridobljene vednosti in znanja) jih opolnomočijo, da se lotijo kompleksnosti problema ob upoštevanju pravnih, regulacijskih in proračunskih omejitev.

3. Dolgoročni problemi, ki presega kratkoročne spodbude volilnega ciklusa. Marsikatero odločitev o javni politiki je težko sprejeti, ker se njene koristi pokažejo šele v daljšem času, po končanju mandata trenutnih odločevalcev, stroški pa nastanejo v tekočem mandatu. DMJ olajšajo upravičevanje začenjanja vlaganj v dolgoročne projekte s sestavo DMJ, ki ne omogoča vpliva motiviranih interesov političnih strank in volitev, po drugi strani pa spodbuja udeležence, da ravnajo v interesu javnega dobra.
4. Dodatno spada zraven tudi kvaziustavni problem, ki se nanaša na »odločitev, kako odločati«, s katero se določajo pravila odločanja. Na primer, izbira volilnega sistema.

Navedeni problemi so podobni tistim, ki so v literaturi znani kot »wicked« (hud, zapleten, vražji), ker so slabo definirani, se še razvijajo, so oporekani, fokus je na simptomih namesto na vzrokih, spremlja jih nestrinjanje, zaradi katerega so možne rešitve neučinkujoče, ni ustreznega znanja za njihovo udejanjitev. Družbeni problemi so na splošno slabo definirani in ne dopuščajo soglasnih rešitev. Zato se pri reševanju teh problemov zanašajo raje na politične presoje kot pa na znanstvene gotovosti (Head 2022). DMJ pa so primerni prav za ukvarjanje s takimi problemi.

Praksa kaže, da DMJ praviloma nastanejo kot začasne, ad hoc, oblastno pokroviteljsko (od zgoraj) iniciirane (*»governance driven«*) projektne organizacije kot povabljeni (*»invited«*) prostori. Do prekinitve začasnosti pride, če začasna, ad hoc DMJ dobi z legalizacijo status stalne institucije, vključene v politični sistem, ali pa ugasne po opravljeni nalogi. Redkeje se zgodi, da DMJ nastane od spodaj (*»citizen driven«*) kot samoorganizirana in samofinancirana pobuda državljanov, kot iznajdeni (*»invented«*) prostor (Bua, Bussu in Davies 2023).

Cilji DMJ so dokaj podobni: izdelava javnih presoj o perečih, kontroverznih in kompleksnih političnih problemih, spodbujanje javnega diskurza, svetovanje političnim odločevalcem, razjasnjevanje pogledov na kompleksne politične probleme, določanje političnih prioritet, preseganje političnih blokad, razsojanje med političnimi opcijami, spodbujanje javne razprave in participacije, doseganje metakonsenza (drugotnega soglasja o prvinah in razlogih prvotnega nesoglasja) ter izobraževanje udeležencev in javnosti (Niemeyer in Dryzek 2007; Beauvais in Bächtiger 2016; Kuyper 2017). Teme, o katerih najpogosteje razpravljajo, so naslednje: infrastruktura, okolje in podnebje, reforma volilnega sistema, zdravstvo, urbanizem, strateško načrtovanje itn.

FORMATI DEMOKRATIČNE DELIBERACIJE

Začetki demokratične deliberacije segajo na konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko sta Peter Dienel in Ned Crosby iznašla, neodvisno drug od drugega, demokratično deliberacijo *»avant la lettre«*. Najprej je nemški sociolog Peter Dienel iznašel načrtovalno celico (*»die Planungszelle«*) kot

nov postopek za načrtovanje mestnega razvoja, ki uporablja naključni izbor kot mehanizem za sestavo državljanskega foruma, razpravo o kontroverznih načrtovalnih problemih in vlogo moderatorja kot usmerjevalca in spodbujevalca procesa. Nekaj let za njim je ameriški politolog Ned Crosby leta 1974 organiziral prvo naključno izbrano državljansko poroto (*»citizens' jury«*), za obravnavo načrta zdravstvene oskrbe v Minnesoti. V osemdesetih letih je Danski upravni odbor za tehnologijo začel organizirati konsenzne konference (*»consensus conference«*), s katerimi je svetovalno pomagal parlamentu pri tehnološko zahtevnih zadevah. Ti prvotni formati niso temeljili na kaki eksplicitni teoriji, ampak so bili bolj oportunistični *»bricolage«* razpoložljivega znanja in praktičnih izkustev, izoblikovanih v skupnostih praks, bili so predhodnica današnjih DMJ, ne samo zaradi naključnega izbora, pač pa tudi zaradi prakticirane deliberacije, kakršna je že bila, in so bili namenjeni uporabi pri tehnološko in infrastrukturno zahtevnih projektih. Ti trije državljanski forumi so uporabljali skorajda identični proceduralni dizajn. Izhajali so iz podmene, da je treba državljanom omogočiti konstruktivno prispevati k oblastvenemu odločanju, tako da povečajo produktivnost javnega mnenjskega udejstvovanja z organizacijsko podporo.

Izraz deliberativna demokracija naj bi prvi uporabil, Joseph Bessette, ko je leta 1980 objavil članek *Deliberative democracy: the majority principle in republican government* v zborniku, v katerem je reinterpreteriral ustavo ZDA kot načrt deliberativne demokracije z reafirmiranjem Madisonove teze, da so izbrani predstavniki sposobnejši prepoznati skupno dobro kot državljani sami (Goldwin in Schambra 1980). Robert Dahl je leta 1989 v *Democracy and its Critics* omenil *»minipopulus«*, ki bi štel okoli 1000 članov in bi bil naključno izbran iz celotnega ljudstva z nalogo, da deliberira eno leto na zadano temo in sporoči svojo odločitev. Drugi minipopulus bi izbral teme za dnevni red prvega minipopulusa. Minipopulus bi bil dopolnilo za obstoječo legislativo. Presoja minipopulusa bi *»predstavljala«* presojo demosa (Dahl 1989).

Demokratične inovacije začnejo nastajati v večjem številu in z večjo pomembnostjo za demokratični proces v zadnjih dvajsetih letih. Za izhodiščni datum lahko vzamemo leto 2004, ko je bila v kanadski provinci Britanska Kolumbija izvedena prva državljanska skupščina (DS) na svetu, ki je bila vzorec za mnoge poznejše DS: The British Columbia Citizens' Assembly (Warren in Pearse 2008) z nalogo provincijske vlade, da preuči ustreznost obstoječega (relativno večinskega) volilnega sistema. Njej sledita leta 2006 še državljanski skupščini v kanadski provinci Ontario in na Nizozemskem, ki sta se obe prav tako ukvarjali z vprašanjem primerne volilnega sistema: tudi v Ontariu je bil postavljen pod vprašaj relativno večinski sistem, na Nizozemskem pa sorazmerni sistem (Fournier et al. 2011). Zadnji primer (2024) uporabe DS za izbiro volilnega sistema je odločitev DS na Yukonu, ki predlaga zamenjavo relativno večinskega sistema s sistemom enega prenosljivega glasu (STV).⁴ Tem zgleodom je sledil plaz posnemanj formatov DMJ za obravnavo različnih tem, ki se je z leti samo še povečeval.

Tako posnemanje ni vedno izomorfno uporabljalo zgolj formata DS, pač pa tudi druge formate, ki spadajo v družino tako imenovanih deliberativnih minijavnosti. Naj naštejemo samo najbolj uporabljane: *»citizens' assembly«* (državljanska skupščina), *»citizens' jury«* (državljanska porota), *»consensus conference«* (konsenzna konferenca), *»Bürgerrat«* (državljanski svet), *»deliberative poll®«* (deliberativna poizvedba), *»Planungszelle«* (načrtovalna celica), *»citizens' initiative review«* (pregled državljanske

pobude – CIR) itn. Inovacij je bilo toliko, da študija OECD (2020) govori o »deliberativnem valu«. Navaja tudi, da je bilo med letoma 1986 in 2019 izvedenih 282 DMJ v državah OECD. Iz podatkovne zbirke POLITICIZE pa je razvidno, da je bilo v Evropi med letoma 2000 in 2020 izvedenih 105 DMJ v 18 državah. V vzhodni Evropi v Estoniji in Romuniji. Pozneje še v Bolgariji, Bosni in Hercegovini ter Severni Makedoniji. V Belgiji je bilo v letih 2001–2019 izpeljanih 43 DMJ, med njimi tudi doslej največja, G1000 s 704 udeleženci (Vrydagh et al. 2021). V Franciji sta bili izvedeni veliki javni razpravi, ki pa nista bili čisto pravi deliberaciji: Le Grand Débat National 2019 (velika nacionalna debata) kot odgovor na Rumene brezrokavnike in La Convention Citoyenne pour le Climat (CCC) 2021 (državlanski zbor o podnebjju). V Nemčiji je bilo od 1972 do septembra 2024 izvedenih 298 državljanskih svetov oz. državljanskih skupščin na občinski, deželni ali zvezni ravni, na slednji trije: o demokraciji, o vlogi Nemčije v svetu in o prehrani.⁵

Na platformi PARTICIPEDIA je trenutno opisanih 373 metod DI in 2264 primerov njihove uporabe iz 159 držav. Zelo verjetno je bilo izvedenih DMJ in DI več, kot je razvidno iz navedenih podatkov zaradi različnih poimenovanj in različnih kriterijev razvrščanja in uvrščanja demokratizacijskih prizadevanj. V zadnjih nekaj letih prihaja do množične uporabe DMJ pri obravnavanju okoljske in podnebne problematike (Smith 2024).

DELIBERACIJA

Pojem deliberacija je temeljna kategorija teorije deliberativne demokracije. Je teorijska osnova in modus operandi deliberativnih minijavnosti, med katere spada tudi deliberativna poizvedba. Beseda deliberacija ima dva možna izvora v latinščini (Boniolo 2012). Prvi izvor je glagol *deliberare*, ki ima dva pomena: 1. osvoboditi, rešiti od, v smislu osvobajanja od (pedsodkov, dogem, pristranskosti, iluzij, egocentričnosti ipd.); 2. preudarjanje, premišljevanje, (raz)reševanje, razglabljanje. Drugi izvor pa je glagol *delibrare*, ki ima v korenu besedo *libra*, ki pomeni tehtnico in gre torej za tehtanje, pretehtavanje, uravnovešanje, balansiranje. Oxfordski priročnik o deliberativni demokraciji navaja naslednjo opredelitev deliberacije, ki se glasi: deliberacija je »vzajemna komunikacija, ki vključuje tehtanje in reflektiranje preferenc, vrednot in interesov glede na zadeve skupne skrbi« (Bächtiger et al. 2018, 2).

Deliberacija je na splošno razumljena kot skrbno kolektivno tehtanje različnih, tudi konkurenčnih preferenc, interesov, argumentov in razlogov v iskanju demokratičnega soglasja⁶ med razpravo, ko je treba odgovoriti na praktično vprašanje, kaj storiti z javnim problemom.

Deliberacija ni samo diskusija (kolektivna izmenjava informacij med vrstniki), debata (kritična nasprotovalnost) in dialog (vzajemno razumevanje in učenje), ampak je kombinacija vsega tega v obliki s pravili urejenega javnega posvetovanja.⁷

Deliberacija lahko poteka kot kognitivni proces tehtanja razlogov za in proti v glavi deliberatorja, kot pogovor s samim seboj, kot deliberacija v osamitvi (Goodin 2003) ali pa kot poliloška komunikacija med udeleženci deliberacije. Pomanjkljivost monološke deliberacije je v tem, da je, po eni strani, enoperspektivna in da se posameznik sam, kljub najboljši volji, težko izogne nevarnosti motiviranega sklepanja in

se osvobodi svojih pristranskosti in predsodkov zaradi omejene zmožnosti samokritičnosti. Po svoje je tudi razpravljanje v zaprtem krogu istomislečih, enklavna razprava, vrsta monološke deliberacije. Po drugi strani pa zgreši bistvo deliberacije, ki je v kolektivnem soočanju mnenj in argumentov in njihovem vzajemnem obravnavanju in predelovanju s ciljem iskanja skupne rešitve. Demokratična deliberacija je politični proces, ki je naravnani na oblikovanje skupne presoje in odločitve o javni zadevi in je usmerjan z načeli deliberacije.

Katera so poglavitna načela, ki naj bi urejala deliberativni proces in zagotavljala deliberativnost deliberacije? Različni avtorji izpostavljajo različna načela in njihove kombinacije. V nadaljevanju so domnevno navedena vsa poglavitna načela, ki se pojavljajo v literaturi in jih kot celote ne najdemo pri nikomer (Manin 1987; Cohen 1989; Fishkin 1991; Habermas 1992; Gutmann in Thompson 2004; Boniolo 2012; Chappell 2012; Kies 2012; Steiner 2012; Bächtiger et al. 2018; Neblo et al. 2018; Bächtiger in Parkinson 2019; O'Flynn 2022).

Vključenost

Deliberativna demokracija zahteva, da imajo vsi, ki jih odločitev zadeva, pošteno priložnost za enakopravno sodelovanje v razpravi. Gre za normativno predpostavko demokratične enakopravnosti in epistemske pluralnosti, saj različni glasovi prispevajo k celovitejši obravnavi javnih problemov. Vključenost pomeni preseganje elit ali že obstoječih vplivnih skupin ter vključevanje raznolikih in marginaliziranih glasov v proces. Široko sodelovanje vodi do legitimnejših rezultatov: čim večja je vključenost državljanov in pogledov, tem legitimnejši in razumnejši so politični izidi. S tem ko v razpravo vključimo širok spekter perspektiv, lahko skupina bolje upošteva različne izkušnje in vrednote. Razprava, ki vključuje predstavnike vseh glavnih stališč glede nekega vprašanja, zagotavlja, da končna odločitev odraža pošteno obravnavo vsakega pogleda. Vključenost prispeva k legitimnosti deliberativnega sistema, saj zmanjšuje tveganje izključevanja in systemske pristranskosti. Deluje kot korektiv institucionalne zaprtosti in omogoča, da deliberacija reflektira heterogenost družbenega prostora.

Enakost

Z vključenostjo je tesno povezana enakost sodelovanja. Enakost se nanaša na enako možnost vpliva v procesu deliberacije – ne le formalno (vstop), temveč tudi vsebinsko (glas, vpliv). Po teoriji deliberacije je treba vsak prispevek obravnavati enakovredno – nihče ne sme biti izključen ali prezrt in nobenega argumenta ne smemo zavrniti na nesprejemljivi podlagi (kot so družbeni status, kulturna identiteta in premoženje). V praksi to pomeni, da je treba razpravo strukturirati tako, da ima vsak glas enako možnost vpliva, argumenti pa naj se ocenjujejo po vsebinski vrednosti ne glede na to, kdo jih izreče. Udeleženci morajo drug drugega obravnavati kot politično enakopravne in vredne spoštovanja, kar preprečuje prevlado in zagotavlja, da so tudi nasprotujoča stališča slišana.

Recipročnost in spoštovanje

Recipročnost (vzajemnost) pomeni da državljanji morajo svoje predloge utemeljiti z razlogi, ki jih lahko drugi, kot svobodni in enaki posamezniki, razumno sprejmejo.

To izraža zavezanost medsebojnemu spoštovanju. Deliberacija zahteva, da se udeleženci vključujejo v »medsebojno spoštljivo razmišljanje«, kar pomeni, da argumentov ne ponujajo zato, da bi druge pregovorili, temveč da bi jih prepričali na skupni osnovi. Vzajemnost pomeni tudi spoštovanje pogledov drugih kot legitimnih in obravnavanje sogovornikov kot enakovrednih – tudi kadar se z njimi ne strinjamo. Kot je navedeno v enem izmed uvodov v deliberativno demokracijo, lahko državljani, ki razmišljajo vzajemno, priznajo, da je stališče, s katerim se ne strinjajo, kljub temu »vredno moralnega spoštovanja«, četudi se jim zdi zmotno. V praksi načelo vzajemnosti pomeni, da se tako odločevalci kot državljani vzdržijo oblikovanja politik na podlagi ozkih strankarskih ali drugih partikularnih razlogov. Namesto tega oblikujejo zakone in politike na način, ki jih lahko tudi drugi državljani prepoznajo in priznajo kot poštene. Vzajemnost in spoštovanje skupaj zagotavljata, da deliberacija ostaja sodelovalno iskanje utemeljenega soglasja, in ne enostransko vsiljevanje. Recipročnost prispeva h kognitivni koherenci deliberativnega procesa: utemeljitve, ki upoštevajo perspektive drugih, zmanjšujejo konfliktnost in povečujejo možnost konsenza ali vsaj vzajemnega razumevanja. V sistemskem smislu to podpira usklajevanje mnenj. Spoštovanje označuje priznavanje drugega kot moralnega in epistemskega sogovorca. Je ključno za zagotovitev varnega prostora za izražanje in sprejemanje idej.

Preglednost in javnost

Preglednost pomeni, da so postopki, kriteriji odločanja in informacije dostopni in razumljivi javnosti. Zasnovana je na ideji odgovornosti in nadzora. DD poudarja, da mora deliberacija potekati v javnosti ali v javno odgovornih forumih. Za legitimno odločanje je pomembna preglednost glede vprašanj in postopkov. Deliberativni procesi morajo biti odprti za nadzor, da državljani vedo, kako, zakaj in čemu so bile odločitve sprejete. V praksi to pomeni, da razprave potekajo v javnem prostoru, v katerem jih lahko vsakdo opazuje ali v njih sodeluje, dnevni red in pravila pa so jasno določeni. Konkretnije, deliberativna načela zagovarjajo uporabo javnega (raz)uma – to so argumenti, utemeljeni na skupnih vrednotah in preverljivih dejstvih, ne pa na skritih ali zasebnih avtoritetah. Državlani se ne bi smeli zanašati na nepreverljive trditve, ki so dostopne le nekaterim, te lahko v javni razpravi preverijo vsi. Pereča vprašanja morajo biti javno izpostavljena in o njih je treba javno razpravljati. Ta javnost zagotavlja odgovornost: ker se odločitve sprejemajo na odprt način in se utemeljujejo z jezikom, razumljivim vsem, je proces pošten, poleg tega pa ostaja mogoče izvajati popravke ali spremembe, kadar je to treba. Preglednost podpira odgovornost deliberativnih teles in omogoča refleksivno nadzorovanje sistema. Prispeva k širši javnosti deliberacije in povečuje legitimnost celotnega sistema.

Utemeljevanje in odgovornost

Utemeljevanje pomeni, da udeleženci političnega procesa ne izražajo le svojih preferenc, ampak jih utemeljujejo z razlogi, ki so normativno in racionalno sprejemljivi. Z idejo javnosti je tesno povezana tudi zahteva, da so odločevalci (in širše tudi vsi udeleženci razprave) odgovorni tistim, na katere odločitve vplivajo, in da morajo javnosti utemeljiti svoje odločitve. Osrednja deliberativna norma je, da nihče ne sme biti obravnavan zgolj kot objekt politike; zakoni morajo biti podprti z razlogi, ki jih

državljeni prepoznajo kot zavezujoče. Ko državljeni ali njihovi predstavniki sprejemajo temeljne politične odločitve, morajo biti pripravljeni te odločitve pojasniti in utemeljiti z vidika skupnih vrednot.

Načelo javne utemeljitve pomeni, da legitimnost temelji na navajanju razumnih razlogov drugim. Deliberativna legitimnost ne temelji na sili, temveč na navajanju razlogov: državljeni si medsebojno podajajo razloge v procesu vzajemne izmenjave argumentov, kar pomeni, da so sprejete odločitve utemeljene za vse. Tudi če popolno soglasje ni doseženo, naj bi se udeleženci čutili slišane, njihova stališča pa obravnavana. S tem ko se od politikov (in navadnih državljanov) zahteva odgovornost do javnosti z razumnim utemeljevanjem, zasleduje deliberativna demokracija cilj, da se oblast izvaja zgolj z argumenti, ki so sprejemljivi za vse. Utemeljevanje je osrednja epistemska funkcija deliberacije – spodbuja preučevanje alternativ, analizo posledic in normativno refleksijo. Sistemskemu delovanju omogoča kritično presojo legitimnosti rešitev.

Refleksija (samorefleksija) in empatija

Refleksija pomeni pripravljenost in sposobnost posameznika, da kritično preizprašuje svoja prepričanja, preference in vrednote, še posebej ob soočenju z novimi informacijami ali nasprotnimi stališči. Njena vloga v deliberativni demokraciji je, da:

- preoblikuje preference: namesto zgolj seštevanja že oblikovanih mnenj na podlagi glasovanja želi deliberativna demokracija izboljšati in preoblikovati preference z argumentirano razpravo;
- spodbuja odprtost: državljeni so povabljeni, da dvomijo o svojih predpostavkah, ocenjujejo dokaze in razmislijo o alternativah;
- izboljšuje kakovost odločitev: reflektirano sodelovanje vodi do bolj premišljenih in utemeljenih odločitev;
- spodbuja transformativni potencial deliberacije, saj udeležencem omogoča, da preoblikujejo razumevanje problemov, ter podpira fleksibilnost in učenje v političnem odločanju.

Empatija je sposobnost, da razumemo in sočustvujemo z izkušnjami drugih, še posebej tistih, katerih ozadje ali položaj je drugačen. Vloga v deliberativni demokraciji:

- spodbuja medsebojno spoštovanje: empatija pomaga državljanom, da prepoznajo legitimnost skrbi drugih, tudi če se z njimi ne strinjajo;
- podpira vključenost: spodbuja pripravljenost, da prisluhnemo marginaliziranim glasovom in upoštevamo njihove izkušnje;
- zmanjšuje polarizacijo: empatično sodelovanje lahko omehča sovražnost, spodbuja kompromise in krepi zaupanje;
- izboljšuje moralno presojo: empatija omogoča posameznikom, da premišljajo širše od lastnega interesa in se zavzamejo za skupno dobro;
- deluje kot mehanizem vključevanja čustvene in izkustvene racionalnosti, ki dopolnjuje formalno racionalnost argumentov; v sistemskem smislu omogoča horizontalno povezovanje med raznolikimi glasovi in krepi socialno kohezijo.

Ključno vprašanje je, kako razumeti razmerja med normativnimi načeli. Ali med temi načeli obstajajo hierarhija, kontekstualno tehtanje prednosti, funkcionalno zaporedje ali pa delujejo kot mreža vzajemno pogojujočih se vrednot? Razmerja so lahko različna, kar je odvisno od konteksta, namena in cilja demokratične deliberacije. Poznane so štiri ureditve razmerij med načeli.

1. Hierarhija leksikalne prednosti (*»lexical ordering«*): V Rawlsovem modelu se načela razvrstijo v strogo zaporedje: višje načelo mora biti v celoti zadovoljeno, preden pride na vrsto naslednje. V deliberativni demokraciji bi to pomenilo, da ima npr. vključitev vseh relevantnih glasov prednost pred kakovostjo utemeljevanja. Vendar ta model pogosto ne ustreza kompleksnosti deliberativnega procesa, saj ne omogoča prilagodljivosti razmeram.

2. Tehtana prednost (*»weighted priority«*): Načelom se pripíše relativna teža (npr. z utežmi), ki velja v določenem kontekstu. To omogoča fleksibilno uravnavanje: ni absolutne prednosti, ampak kontekstualna prevlada. Na primer: v deliberaciji o občutljivih vprašanjih (npr. migracije) lahko spoštovanje in empatija dobita prednost pred transparentnostjo, da se zaščiti osebno dostojanstvo razpravljavcev. V deliberativnih forumih lahko enakost govornega časa začasno relativizira epistemsko moč argumentov, če to prispeva k enakovrednejši udeležbi.

3. Funkcionalna hierarhija načel: Načela se lahko razvrstijo po njihovi strukturalni vlogi v procesu: vključenost in enakost kot predpogoja, recipročnost in spoštovanje kot pravili interakcije, utemeljevanje in refleksija kot kazalnika kakovosti, empatija kot socialna podlaga za medosebno razumevanje. Tako se oblikuje sekvenčna logika, v kateri določena načela omogočajo delovanje drugih. Na primer: brez vključujoče sestave udeležencev ni mogoče pričakovati reprezentativnosti deliberacije.

4. Mrežni (topološki) oziroma konstelacijski model: Dryzek in Niemeyer (2008) predlagata mrežni pristop, po katerem načela delujejo kot vzajemno pogojeni elementi. Ni enega »najvišjega« načela, temveč se njihova teža in relacije oblikujejo znotraj konkretnih diskurzivnih situacij. Na primer: transparentnost prispeva k utemeljevanju, a lahko zmanjšuje izražanje empatije v konfliktnih situacijah. Enakost udeležbe poveča legitimnost, a lahko oslabi poglobljenost argumentov, če sposobnost izražanja udeležencev ni enaka. Deliberativna demokracija ne predpostavlja enotne hierarhije načel. Njena normativna moč izhaja iz zmožnosti za refleksivno uravnavanje razmerij med načeli v konkretnih situacijah. Namesto stroge linearne logike ponuja deliberativna teorija pluralne modele, ki vključujejo leksikalno prednost, tehtano odločanje, funkcionalno sekvenco in mrežno soodvisnost. Ključna ostaja institucionalna zmožnost zaznavanja, predvidevanja in razreševanja normativnih napetosti med načeli.

Prakticiranje deliberativnih načel omogoči prehod udeležencev iz navzočih⁸ v aktivne sodelovalne. Proces deliberiranja je uspel, če je potekal kot niz »neprisilnih prisil boljših argumentov« (Habermas 1992, 370).

Deliberativna načela opravljajo v procesu deliberacije dve pomembni funkciji na poti do »izdeliberirane« kolektivne presoje in odločitve, ki sta specifični za demokratično deliberacijo. Najprej gre za filtrirno, potem pa za integrativno funkcijo (Chambers 2001).

Pri filtrirni funkciji gre za preverjanja preferenc, interesov itn., ali te vzdržijo preizkus javne deliberacije z vidika splošne sprejemljivosti.⁹ Ko mora udeleženec zagovarjati svoje preference pred forumom DMJ ali celo širšo javnostjo, mora dodobra premisliti, čemu ima prav to mnenje ali zasleduje prav te preference. To zahteva od njega poglobljen razmislek. Tu ni prostora za zgolj osebne interese, predsodke, neubranljive predpostavke, dezinformacije ali nevednost, ker jih kritična debata razkrije kot nesprejemljive. Vedno seveda obstaja možnost pretvarjanja in sprenevedanja in je prenekateri domnevni posplošeni argument zgolj zamaskirani zasebni interes, ker v javnih razpravah (zlasti političnih) ljudje pogosto ne morejo priznati sebičnih interesov ali nelegitimnih motivov, zato morajo dejanja in zahteve upravičiti z razlogi, ki so videti javno sprejemljivi (sklicevanje na pravico, enakost, svobodo ipd.). Tudi če nekdo laže ali manipulira, ga prisila javne utemeljitve sili, da govori jezik skupnega dobra, moralnosti, racionalnosti. To početje pa je dvorezno, kajti če nekdo tako ravna dalj časa in nato pride s pravo barvo na plan, lahko to škoduje njegovi verodostojnosti, kar je lahko zanj previsoka cena, zato je prisiljen pretvarjati se še naprej. Jon Elster imenuje ta mehanizem »civilizacijska sila hipokrizije«.

Zato je kritična razprava še kako pomembna kot mehanizem za »pranje« preferenc (Goodin 1986) tako, da lahko nadaljujejo deliberativno razpravo samo »oprane«, prečiščene preference. Dejavnost dajanja in poslušanja preišljenih argumentov lahko sproži proces učenja, samospreminjanja, ki udeležence pripelje do tega, da začnejo opuščati prvotne pozicije, za katere ne obstajajo javno posplošljivi ali prepričljivi razlogi, in zavzemati drugačne.

Integrativno funkcijo opravljajo načela empatičnosti, recipročnosti in vzajemnega spoštovanja, ko spodbujajo medsebojno priznavanje in razumevanje udeležencev pri zasledovanju cilja doseganja kolektivne presoje in odločitve. To pa je mogoče, če se udeleženci ne vedejo strateško racionalno (to je instrumentalno, na podlagi individualne kalkulacije koristi in učinkovitosti brez ozira na druge) z namenom maksimiranja svojih koristi, pač pa diskurzivno, z namenom razumnega prepričevanja drugih iz perspektive argumentativnega iskanja skupnega dobra. V demokratični deliberaciji je treba biti odgovoren do sogovornika in pri njem razumljen, ne pa premagati ga. Deliberativnost deliberacije se izkaže, če je v procesu deliberiranja prevladovalo razumno prepričevanje (moč argumentov) nad argumentom moči, če je bila zagotovljena enaka, ne pa privilegirana, participacija, če je proces potekal kot navajanje razlogov za izrečene trditve in če so bili udeleženci pripravljeni spremeniti svoje poglede ob soočenju s prepričljivimi argumenti.

DELIBERATIVNA POIZVEDBA

Deliberative Poll® (DP) je v obtoku od leta 1988. Od takrat je bilo izvedenih več kot 150 deliberativnih poizvedb v več kot 50 državah po vsem svetu. DP lahko razumemo kot napravo za izdelovanje preišljenih kolektivnih mnenj. Namen postopka je prikazati presojo javnosti o zapletenih ali spornih vprašanih javne politike.¹⁰ Vodilno, kontrafaktično (hipotetično) vprašanje, na katero skuša DP odgovoriti, se glasi: kaj bi javnost v resnici menila, če bi lahko v ugodnih razmerah (razpoložljivost relevantnih informacij, spodbudno okolje za razpravo in dovolj časa) in na podlagi

strukturirane poglobljene razprave (deliberacije) s sodržavljani, katerih stališča so različna, razmislila o teh vprašanih? Kateri so razlogi, ki so pomembni za ljudi, ko se ti resnično osredinijo na vprašanja, ki jih skrbijo, in skupaj iščejo odgovore nanja? Ali je v tem konfliktnem in polariziranem svetu tak dialog sploh mogoč? DP nanja odgo-varja pozitivno.

DP je družbena inovacija kot kombinacija družboslovnega eksperimenta (primerjava med eksperimentalno in kontrolno skupino) z javnomnenjskim poizvedovanjem in normativno teorijo o spremljajočih okoliščinah (robnih pogojih) razumne politične deliberacije. DP je dizajnirana tako, da se kar najbolj približa idealu deliberativne politične komunikacije in da omogoča tako politično oblikovanje mnenj, ki poteka kot postopkovno in procesno konstruiranje posebne vrste kolektivnega mnenja. Za Jane Mansbridge (2010) je DP zlati standard za deliberativne minijavnosti sploh.

Njena posebnost je v načinu izdelave reprezentativnega mnenja z deliberativnim posvetovanjem, katerega rezultat ni zgolj seštevek zasebnih mnenj kot pri običajnih javnomnenjskih poizvedbah, pač pa med razpravo rafinirano (poobčeno) mnenje ljudstva (ali druge relevantne populacije). Mnenje DP je posredovano v splošno razpravo s trditvijo, da so rezultati DP pravo mnenje javnosti, tisto, ki bi ga javnost izkazala, če bi imela možnost dodobra premisliti o problemu, ker njegovo oblikovanje ni bilo podvrženo nobenemu od dejavnikov, ki sicer vplivajo na oblikovanje mnenja tako, da ga izkrivljajo in popačijo, kot to velja za druge prakse reprezentiranja, kot so volitve, referendumi, konvencionalne mnenjske raziskave, medijski diskurzi, družbeni aktivizmi, ki pogosto nastopajo kot samoimenovani pretendenti na zastopanje (*»representation claim makers«*) družbenih skupin, živali in okolja, ki trpijo pri pomanjkanju informacij, egocentričnosti, polarizaciji, površnosti, omejeni pretehtanosti in preudarjenosti.

Kritika običajnega, instantnega javnega mnenja

Fishkin (2009, 2–8) pride do pravega javnega mnenja na podlagi kritike pomanjkljivosti običajnega javnega mnenja.

1. Državljani v množičnih družbah niso motivirani, da bi se informirali. Stopnja njihove informiranosti o političnih zadevah je praviloma nizka. Nekateri to razlagajo z »racionalno nevednostjo« (Downs 1957). Volivcu se ne izplača vlagati napora v pridobivanje informacij, če pa njegov glas ni odločilen za izvolitev. Z njegovega gledišča sta iskanje in razumevanje informacij jalov posel.

2. Ljudje imajo manj »mnenj«, ki bi zaslužila to ime, kot je razvidno iz javnomnenjskih raziskav. Te izhajajo iz domneve, da ljudje mnenje vnaprej oblikujejo na zalogo in da komaj čakajo, da ga lahko izrečejo. V resnici pa mnenja dostikrat nimajo, a jim je nerodno, v družbi vednosti in znanja, priznati, da nečesa ne vedo. Zato kot odgovor na vprašanje raje izberejo nek odgovor, tako rekoč naključno, kot pa da bi odgovorili z »ne vem«. Če pa mnenje le imajo, je to lahko površno, dvoumni odziv na obljubaštvo in debelo natisnjene naslovnice, podvrženo tehnikam upravljanja z vtisi, ki jih je izpopolnila industrija prepričevanja, ki je kolonizirala politični proces.

3. Tretja pomanjkljivost je v tem, da ljudje razpravljajo o politiki samo v krogu enako mislečih, katerih socialno ozadje, socialnoekonomski status in pogledi so podobni. Z drugače mislečimi se pogovarjajo o vremenu. Nagnjenost k izogibanju

nestrinjanju in konfliktu je zasidrana v večini ljudi. Tendenca političnega razgovora iz oči v oči kaže na samoizbor med enako mislečimi.

4. Četrta pomanjkljivost javnega mnenja je njegova podvrženost manipulaciji. Z neangažirano in neinformirano javnostjo je lažje manipulirati kot s tako, katere mnenje je čvrsto, temelječe na premisleku in razpravi, ker je nestanovitnejša na individualni ravni, na kateri operira z vtisi na pamet ali celo s fantomskim mnenjem.¹¹ Slabo informirani ljudje so kaj lahko žrtve lažinovic, dezinformacij, strateškega zavanja s polresnicami in preprosto napačnih, netočnih informacij, katerih vir so tudi družbena omrežja.

Te pomanjkljivosti naj bi bile presežene prav z deliberativno poizvedbo.

Kako je organizirana in kako deluje deliberativna poizvedba?

Razlikovati je treba vzpostavitev projekta DP od njegove izvedbe. DP so praviloma enkratni ad hoc začasni projekti, ki ugasnejo, ko opravijo svojo nalogo. Odločitev o DP sprejme njen naročnik (praviloma je to javnopravna institucija), ki je običajno tudi njen financer. Naročnik določi namen in običajno tudi agendo DP. Pri tem lahko sodelujejo tudi drugi kot prireditelji, iniciatorji, pokrovitelji ali podporniki. Naročnik zaupa izvedbo DP organizaciji, specializirani za take posle, ki organizira in vodi celoten potek deliberativnega poizvedovanja, procesno strukturiranega po fazah.

DP je sestavljena iz dveh mnenjskih poizvedb: začetne preddeliberativne in zaključne podeliberativne ter procesa deliberacije, ki posreduje med obema.

Faze deliberativne poizvedbe

Fazna struktura izvedbe deliberativne poizvedbe se je v praksi izoblikovala kot sosednje postopkovnih korakov, ki skuša vzpostaviti kar najugodnejše razmere za deliberativno poizvedovanje z upoštevanjem deliberativnih načel (Fishkin in Luskin 2005; Fishkin 2009). DP je enak drugim DMJ glede uporabe deliberacije in naključnega izbora udeležencev, ki sta bistvena znaka vseh DMJ, razlikuje pa se po izvedbi dveh mnenjskih poizvedovanj, od katerih je prvo izvedeno pred deliberacijo v fazi iskanja udeležencev DP, drugo pa po deliberaciji, in po tem, da je rezultat DP »izdeliberirano«¹² javno mnenje, ki je seštevek individualnih mnenj udeležencev, pridobljenih z zaupnimi vprašalniki po končani deliberaciji in ni skupno stališče, kot je značilno za vse druge DMJ, ki bi lahko bilo posledica takih ali drugačnih pritiskov v smeri določanja vsebine skupnega stališča.

1. Najpomembnejši del prve faze je izbor udeležencev. DMJ uporabljajo naključni izbor udeležencev. Namen je pridobiti reprezentativno število udeležencev iz relevantne populacije. Vzorec mora biti dovolj velik, da omogoča reprezentativnost in da je mogoče spremembe mnenja evalvirati na statistično smiseln način. K sodelovanju v DP je povabljen večje število reprezentativnih udeležencev, ki so informirani o namenu in poteku DP s prošnjo, da odgovorijo na mnenjsko poizvedbo. (To je prva, preddeliberativna, mnenjska poizvedba v zvezi z zadano temo. Na enako poizvedbo odgovarjajo udeleženci DP po zaključenem procesu deliberiranja. DP je mogoče izvesti s posebno kontrolno skupino ali pa se uporabijo tiste, ki so na prvo poizvedbo odgovorili, pa se sicer niso udeležili DP, kot kontrolno skupino.) Tistim, ki so na prvo poizvedbo odgovorili in potrdili udeležbo na DP, poštno pošljejo informativno gradivo

o temi, ki jo bo DP obravnavala. Gradivo vsebuje različne vsebinske poglede z argumenti za in proti in mora biti nevtralnno in uravnovešeno v tem smislu, da nudi najmočnejše na dejstvih in dokazih temelječe argumente, ki jih je moč najti. Pripravijo ga izvedenci, pregleda pa svetovalni odbor, ki vključuje različne perspektive gledanja na obravnavano temo. Anicker (2024, 112) opozarja na nevarnost, da je uravnovešenost perspektiv gledanja lahko omejena zgolj na razpon gledišč, ki so znotraj »mainstreama«, s tem pa je zarisan družbeni prostor pozicij, ki jih je možno legitimno zastopati, oz. prostor legitimnega nestrinjanja, iz katerega se oblikujejo sprejemljive pozicije govorcev v razpravi. Udeležba izvedencev je lahko problematična, saj gre pri njih za disciplinarno profilirane osebe, ki obravnavajo problem zgolj s svojega gledišča, celota problema pa se izmakne njihovemu pogledu. Kdo odloča o tem, kakšne narave je problem in kateri pristopi so smotrni in relevantni za njegovo reševanje, je pomembno odprto vprašanje.

2. Druga faza je deliberacija v navzočnosti, iz oči v oči, v prireditvenem prostoru. V tej fazi je izvedena deliberativna razprava kot sosledje več korakov, ki se lahko, če je treba, ponavljajo:

- Odprtje razprave: udeleženci izrazijo začetna stališča glede na dano temo, praviloma še brez utemeljitev.
- Informiranje: seznanjanje z relevantnimi strokovnimi, pravnimi, etičnimi itn. informacijami v živo (že prej so udeleženci prejeli izčrpno informacijsko gradivo).
- Divergentna razprava: izražanje različnih perspektiv, pojav nestrinjanja in možnega konflikta.
- Argumentacija: poglobljeno utemeljevanje in soočanje stališč.
- Konvergentna razprava: iskanje skupnih točk, oblikovanje predlogov.
- Refleksija: razmislek o spremembah stališč, utemeljitev doseženega soglasja (ali razhajanja – metakonsenz).
- Zaključek: formalizacija rezultatov, priporočil ali odločitev.

Vse to se dogaja na dveh ravneh. V majhnih, naključno sestavljenih, skupinah in v plenu. Prava deliberacija poteka v majhnih skupinah (do deset), ki so organizacijsko definirane z diferenciacijo vlog na udeležence in moderatorje. Na plenarnem zasedanju so navzoči vsi udeleženci – postopkovna javnost. Plenum služi predvsem spraševanju izvedencev in drugih informatorjev, pa tudi izmenjavi vmesnih dosežkov in vprašanj med majhnimi skupinami. Ta faza poteka kot izmenjavanje dela v plenu in dela po majhnih skupinah po potrebi.

3. Drugi fazi sledi izvedba podeliberativne mnenjske poizvedbe z istim vprašalnikom kot pri prvi poizvedbi z namenom ugotavljanja morebitnih sprememb v glediščih udeležencev. Poleg tega je izvedena še pisna evalvacija celotne prireditve, v kateri sodelujejo udeleženci poizvedbe.

4. Ta faza ne vključuje udeležencev prireditve. V njej gre za znanstveno analizo rezultatov obeh poizvedb. Analiza ugotavlja stopnjo deliberativnosti postopka na osnovi primerjave z normativnimi idealnimi pričakovanji, izračuna spremembe mnenj med prvim in drugim poizvedovanjem kot neto spremembo gledišč (*»net attitude change«*¹²) ter interpretira te neto spremembe kot učinke učenja, ki so posledica us-

pele deliberacije, če je do nje prišlo. Samo spremembe gledišč, ki so posledica deliberacije, so relevantne. Če je do spremembe gledišč prišlo zaradi neavtonomnega razmišljanja udeležencev pod vplivom nedeliberativnih dejavnikov, seveda ne govorimo o učenju, pač pa o takem ali drugačnem podrejanju.

Organizirana komunikativna interakcija

Deliberativna poizvedba je udejanjana kot preplet formalne strukture in organizirane interakcije udeležencev skozi komunikativni deliberativni proces (Luhmann 1983; Fishkin in Luskin 2005; Fishkin 2012; Anicker 2021). Razlikovati je treba tri ravni organizacije.

1. *Raven formalne strukture postopka.* Postopkovna komunikacija je umeščena v formalno strukturo, ki jo sestavljajo izrecne norme v obliki postopkovnih pravil in normativna pričakovanja glede njihovega ustreznega prenosa v prakso. Formalna pravila določajo »uradni« namen postopka, postopkovne korake, relevantne deležnike, razčlenjenost vlog, procesno urejenost interakcij in agregacijske načine za oblikovanje kolektivnih mnenj ali odločitev. Formalna struktura določa tip postopka (deliberativna poizvedba, državljanska skupščina, sodna porota, zaslišanje na policiji itn.). Poseben pomen v formalni strukturi imajo vloge in skripti (vednost o pričakovanih obnašanjih v specifičnem kontekstu). Na podlagi vlog so ravnanja udeležencev zasidrana v postopku. Postopkovne vloge so povezovalna spona med formalno strukturo in dejanskim potekanjem postopkovnega procesa. Za delujoče znotraj formalne strukture je ta zanje robni pogoj in vir, na katerega se lahko oprejo v primeru konflikta ali prekinitve deliberativnega procesa iz drugih razlogov. To pa pomeni, da specifikacije vlog in skript ne determinirajo ravnanja nosilcev vlog absolutno, pač pa puščajo dovolj maneverskega prostora za individualno odločanje, ki pa je uokvirjeno s »funkcionalno perspektivo« (Luhmann 1983, 44), ki določa koridor smiselnih ravnanj. Za projektne, kratkotrajne neprofesionalne organizacije, kakršna je DP, je značilno, da v njih prevladujejo formalna pravila. To še posebej velja za DMJ, v kateri sodelujejo ljudje z »vseh vetrov«, ki se ne poznajo, si niso podobni niti socialno, niti poklicno, niti izobrazbeno. Posebnost strukture vlog v tem primeru je, da so nekatere profesionalne (organizator, moderator), druge pa neprofesionalne (udeleženci, priče). Neprofesionalnost udeležencev je seveda načrtovana posledica demokratično participativne naravnosti poizvedbe.

2. *Raven organizirane interakcije.* Deliberativni procesi so interakcijsko intenzivni govorni procesi. Interakcija je definirana kot sonavzočnost in vzajemno zaznavanje govorcev, ki se zavedajo, da zaznavajo druge in da so zaznavani od drugih, v skupnem prostoru s skupnim predmetom pozornosti. Govorne interakcije so osredinjene na temo, ki jih povezuje v smiselno celoto. Razlikujemo lahko dve vrsti interakcij: formalne in neformalne. V formalnih je realizirana formalna struktura postopka po specifičnih vlogah (organizator, moderator), ki skrbijo za to, da je potek postopka formalno korekten. Ob tem pa se s trajanjem postopka in z večanjem ter s ponavljanjem interakcij, umeščenih v postopek, oblikuje neformalna struktura interakcij kot selektivna funkcionalna prilagoditev in konkretizacija formalne strukture potrebam deliberativnega postopka ali pa kot njegova razgradnja (povedano ne velja v tolikšni meri za DP zaradi prekratkega trajanja – 1,6 dneva v povprečju).

Deliberacija poteka v majhnih skupinah, v katerih sodelujejo udeleženci in moderatorji. Struktura deliberativnega procesa je vnaprej določena (1) in ne omogoča samoorganiziranja oz. samoupravljanja udeležencev, kar ni ravno skladno z normativno usmeritvijo DD. Ni pa določena njegova vsebina. V procesu deliberacije pripada moderatorju glavna vloga.¹³ Moderatorji so skrbniki deliberativne kakovosti. Moderiranje je obrt omogočanja kolektivnega dela med razpravo, ki je vključujoča, smiselna in produktivna (Escobar 2019). Moderiranje izvajajo moderatorji, ki niso pasivni opazovalci, pač pa aktivni sooblikovalci demokratičnega diskurza. Poglavitna pravila moderiranja so nevtralnost, pravična/enaka udeležba v razpravi, na dejstvih in dokazih temelječa razprava, spoštljivost in vljudnost, osredinjenost na temo.

Moderator ne sme izražati osebnega mnenja, ne sme zagovarjati političnih stališč in izkazovati pristranskosti. Moderator naj bi bil nevtralen in nepristranski, vezan samo na splošne in nadstrankarske vrednote. Biti mora strogo nepristranski do vsebine deliberacije, ne pa nevtralen do samega procesa, saj je njegova naloga, da ga ohranja in spodbuja na poti do cilja. Poskrbeti mora, da udeleženci razpravljalno okolje dojemajo kot varen prostor, v katerem so vsi pogledi dobrodošli, in identificirati ter omiliti implicitne hierarhije.¹⁴ Omogočati mora pravično udeležbo tako, da uveljavlja časovno omejitev na govornca, da bi preprečil prevlado nezaustavljivih razpravljavcev, in proaktivno spodbujati zadržane udeležence k besedi. Moderator je pri tem v nerodnem položaju v skupini, ker mora hkrati voditi razpravo in ji tudi slediti, ko skupina razvija diskurz. Ne obstaja »naravni« ali »prosti« tok interakcij med deliberatorji, ki vedno potekajo v bolj ali manj artificialnem okolju. Naloga moderatorja je, da vodi proces ustvarjanja vsebine, ki poteka kot govorna interakcija, formalno korektno in še posebej tako, da prideta do izraza smoter in produktivnost kolektivnega sodelovanja. Pri tem uporablja diskurzivna sredstva, kot so procesni govor (postopki, pravila), problemski govor (opcije, ki so na voljo) in govor uokvirjanja (perspektive gledanja na problem) Dillard (2013, 222). Vloga moderatorja je z vidika deliberativne demokracije lahko normativno sporna, ker krši načelo enakosti udeležencev, je pa, po drugi strani, pragmatično nujna, če naj komunikacija v skupini poteka skladno s pravili postopka, kar pa je ravno naloga moderatorja (Landwehr 2014, 78). Če bi namreč bila skupina prepuščena sami sebi, bi se kaj lahko zgodilo, da bi se te vloge polastil dominantni udeleženec ali pa bi razprava izgubila svoj fokus. Primerjalna raziskava treh tipov moderiranja (samoorganizacija, multimetoda in dinamično moderiranje¹⁵) je z uporabo treh kriterijev – vključenosti, interakcije in učinka – pokazala, da je samoorganizacijski tip moderiranja najmanj uspešen pri realizaciji teh kriterijev. Pokazala je tudi, da razlike v moderiranju vplivajo na proces deliberacije na različne načine (von Schneidemesser et al. 2023). Vodenje razprave pomeni poseganje vanjo, posegi pa uokvirjajo njen potek na faktučni in simbolni ravni. Poglavitno orodje in sredstvo moči moderatorja je njegova monopolna pravica dajanja besede samemu sebi in drugim. To pravico mora razumno uporabljati, da ne prekinja samotoka razprave (če se ta dogaja), kar se kaj hitro lahko zgodi, če s prepogostim poseganjem, z dajanjem in odvzemanjem besede, vzpostavi sebe v zaznavi udeležencev kot nujno navezno točko, prek katere mora potekati komunikacija. Nastane situacija, ko udeleženci ne navorjajo neposredno drug drugega, pač pa posredno prek moderatorja (Anicker 2021, 321), posledica česar pa je lahko izguba razpravnega ritma, ker prihaja do prekinitve

toka razprave, ko govoru ne sledi takojšnji odgovor, ker samodejna izmenjava vlog govorcev (»*turn-taking*«, »*Rede Zugzwang*«) ne deluje ali pa ga sploh ni.

Zastavlja se vprašanje, kakšno poseganje je smotrno in dopustno. Moderatorjeva naloga je, da skrbi za približno enako govorno zastopanost vseh udeležencev razprave, če opazi, da so nekateri udeleženci manj prisotni v izmenjavi mnenj, je njegova dolžnost, da jih opogumlja in spodbuja k besedi ter tako zagotavlja notranjo vključenost udeležencev. Drugo vprašanje pa je, ali lahko posega v vsebino razprave in kdaj. Prav tako, ali lahko določa, kateri argumenti so dopustni in kateri ne, ali lahko dopušča samo argumente, ki so posplošljivi (znak njihove racionalnosti), drugih pa ne, katera stopnja emocionalizacije razprave je še ustrezna, pri čemer ne gre spregledati informativne vrednosti emocij, še posebej zelo intenzivnih. Ta vprašanja bi morala biti »*off-limits*«. Ni pa problematično, če moderator poseže v razpravljanje nekoga, ki se ne drži teme razpravljanja, se ponavlja ali pa uporablja »podatke«, ki so na daleč prepoznavni kot napačni ali zavajajoči.

3. *Raven govornih dejanj*. Govorna dejanja so gradniki deliberativne interakcije. Z normativnega vidika nastane deliberacija kot nizanje tematsko usmerjenih govornih dejanj, ki se zgostijo v oblike komunikativnega usklajevanja delovanja (pogajanje, argumentiranje, kritiziranje, sporazumevanje itn.) v iskanju odgovora na vprašanje, kaj storiti. Na tej ravni se pokaže, koliko deliberativne so komunikativne interakcije v forumu. Trije postopki se uporabljajo za merjenje stopnje deliberativnosti (kakovosti) deliberativnega procesa (Ercan et al. 2022).

Ugotavljanje in merjenje deliberativnosti

Indeks diskurzivne kakovosti (»Discourse Quality Index« – DQI)

Ta indeks je mersko sredstvo za evalviranje kakovosti razprave v deliberativnem ali komunikativnem okolju. Glavni kazalniki (kriteriji) indeksa, s katerimi se merijo in ugotavljajo govorni prispevki v razpravi, so spoštovanje in vljudnost (udeleženci so spoštljivi med seboj, ni osebnih napadov ali žalitev, diskurz spodbuja vključevalno vzdušje), relevantnost (prispevki se neposredno nanašajo na temo, nerelevantni komentarji so minimizirani), jasnost in razumljivost (izjavljanje je jasno izraženo, udeleženci artikulirajo svoja stališča na razumljiv način, žargonu in dvoumnemu jeziku se je treba izogibati), upravičevanje in dokazi (argumenti so podprti z razlogi, dokazi ali primeri, udeleženci upravičujejo svoja stališča in ne zgolj zatrjujejo), odprtost do drugih perspektiv (udeleženci priznavajo in obravnavajo druge perspektive in so pripravljeni spremeniti svoje mnenje na osnovi razlogov in dokazov), globina in plodnost (raziskovanje domnev, predpostavk in implikacij, ali je razprava zgolj površinska), konstruktivnost in usmerjenost k reševanju problema (prispevki ciljajo na razrešitev konfliktov, iskanje stičnih točk, razvijanje rešitev, poudarek je na sodelovalnem posvetovanju, in ne na nasprotovalni debati), vključevalnost (enake priložnosti za vse glasove, obstranske ali manjšinske perspektive lahko pridejo do besede).

Indeks kakovosti poslušanja (»Listening Quality Index« – LQI)

LQI je orodje za evalvacijo in povečanje učinkovitosti poslušalnega vedenja udeležencev razprave. Dobro poslušanje je bistveno za produktivno deliberacijo, ker popešuje razumevanje, spoštovanje in zmožnost grajenja konsenza. Glavni kazalniki

(kriteriji) indeksa so pozornost (angažirano poslušanje udeležencev brez motenj), spoštljivost (ali poslušajo udeleženci brez prekinitev ali omalovaževanja drugih), razumevanje (ali pravilno dojemajo govorničeve poante in z njimi povezane zadeve), empatičnost (ali priznavajo emocionalne vsebine in izkazujejo razumevanje), razjasnjevanje in povratne zveze (ali postavljajo vprašanja in parafrazirajo, da bi potrdili svoje razumevanje), kakovost odzivanja (ali so njihovi odzivi relevantni, spoštljivi in konstruktivni). Indeks torej meri, v kolikšni meri je poslušanje udeležencev uspešno z deliberativnega vidika. Poleg tega spodbuja kulturo aktivnega, spoštljivega poslušanja, ki je bistvena za produktivnost in legitimnost deliberativnih procesov. S sistematičnim merjenjem in z ugotavljanjem poslušanja zagotavlja LQI, da se deliberacija ne nanaša samo na govorjenje, pač pa tudi na slišanje in razumevanje drugih, kar je ključno za demokratično legitimnost in družbeno povezanost.

Indeks deliberativnega uma (»Deliberative Reason Index« – DRI)

DRI je konceptualno in mersko orodje za ugotavljanje kakovosti in obsega racionalnega mišljenja v deliberativnih procesih. Meri, v kolikšni meri udeleženci deliberacije svoje argumente, odločitve in presoje opirajo na temeljito preišljevanje, dokaze in racionalni diskurz. Indeks kvantificira stopnjo, do katere deliberatorji uporabljajo preišljeno, logično in na dejstvih ter dokazih temelječe mišljenje, ko razpravljajo, in evalvira kakovost preišljenosti uporabljenih argumentov, predlogov in odločitev, proizvedenih v deliberativnem procesu. Glavni kazalniki (kriteriji) indeksa so logična koherentnost (ali so argumenti konzistentni in ne vsebujejo logičnih napak, ali sledijo koherentni strukturi sklepanja), uporaba dokazov (ali so trditve podprte z relevantnimi podatki, dejstvi in verodostojnimi viri), relevantnost (ali se argumenti neposredno nanašajo na temo ali vprašanje, o katerem teče beseda), priznavanje protiargumentov (ali udeleženci priznavajo in odgovarjajo na nasprotno poglede preišljeno), upravičevanje in razlaganje (ali so razlogi za mnenje jasno artikulirani in upravičeni), reflektirano preišljevanje (ali udeleženci obravnavajo implikacije, pretehtane izbire in skrite predpostavke). DRI je v pomoč pri razlikovanju med površinsko izmenjavo mnenj in pristno preišljeno deliberacijo. Spodbuja udeležence, da oblikujejo dobro utemeljene argumente, s čimer prispeva k izboljševanju kakovosti in legitimnosti kolektivnih odločitev.

Naključni izbor

Naključni izbor (NI) je druga inovativna značilnost vseh DMJ, tako tudi DP. Tu gre za, lahko bi rekli, revolucionarno spremembo v načinu sestavljanja teles, ki pretendirajo na politično legitimnost. DMJ namreč ne pridobivajo udeležencev z volitvami po načelu ena oseba en glas, kot to velja v liberalno-reprezentativnem sistemu, ampak z naključnim izborom. Deliberativna demokracija pridobiva sprejemljivost iz deliberativne legitimnosti, ta pa iz dejstva identitete naključno izbranih kot tudi iz deliberativne kakovosti dejanskih deliberativnih procesov. Zato je treba pri koncipiranju naključnega izbora upoštevati dve vrednoti. Vrednoto univerzalne moralne enakosti (politično enakost), ki prav zaradi univerzalnosti, abstrahira od konkretnih družbenih okoliščin, in vrednoto pravičnosti, ki pa prav nasprotno zahteva ravno upoštevanje teh okoliščin. Prvo vrednoto je mogoče realizirati s čistim naključnim izborom, drugo

pa z uporabo kvot (ki niso reprezentativne). Srednja pot je stratificirano naključno vzorčenje, ki je uporabljano pri DP.

Naključni izbor kot statistična metoda sicer ni nekaj novega, nova pa je njegova uporaba v smislu generiranja reprezentativnosti DP z identifikacijo, in ne z volilno avtorizacijo. Pridobivanje udeležencev za DP je ključno za njeno delovanje in legitimnost ter izhaja iz načela vključevalnosti, ki pa samo temelji na ideji prizadetosti. V načelu bi moral imeti v demokraciji vsakdo prizadet z neko odločitvijo možnost vplivati nanjo in tako videti samega sebe kot soavtorja take – splošno obvezujoče odločitve. V DP poteka deliberiranje v majhnih skupinah tako, da kriterij prizadetosti ne more biti upoštevan, ker je nemogoče povabiti vse prizadete k sodelovanju. Zato mora biti deliberativni vzorec reprezentativen. Reprezentativnost tu ni mišljena v volilnem smislu, pri čemer volivci z izglasovanjem pooblastijo (avtorizirajo) predstavnike, da odločajo v njihovem imenu in si tako zagotovijo možnost, da jih na naslednjih volitvah nagradijo s ponovno izvolitvijo ali pa kaznujejo z neizvolitvijo (retrospektivno, ex post glasovanje na osnovi položenih računov in ugotovljene odgovornosti ali zaslužnosti). Pri naključnem izboru udeležencev ni možno polaganje računov, ker je naključni izbor zgolj enkratno (brez možnosti ponavljanja). Zveza med naključno izbranimi udeleženci DP in relevantno populacijo je v njihovi demografski reprezentativnosti, ko so udeleženci DP zaznavani kot miniaturizirana zrcalna slika te populacije (Fishkin 2018, 73), kot populacija v malem, ki jo Fishkin imenuje mikrokozmos.

Dobra stran naključnega izbora je demografska raznovrstnost izbrancev, njihova deskriptivna reprezentativnost in njegova lahka razumljivost. Večina pozna idejo naključnosti iz spremljanja loterije. Pri naključnem izboru ima vsak posameznik enako možnost in verjetnost, da bo vključen v vzorec. Pri DMJ pogosto nastopi težava v zvezi s statistično verjetnostjo, ker je velikost vzorca premajhna. Ta bi morala biti vsaj 1000 udeležencev, ne glede na velikost relevantne populacije. Nobena DMJ ne dosega te vrednosti, še najbližje ji pride DP. Državlјanska porota šteje 12–26 udeležencev, konsenzna konferenca 10–50, državljanska skupščina 50–160, DP pa 100–700 udeležencev. Največji DMJ do zdaj sta bili G-1000 Citizens' Summit s 704 udeleženci leta 2011 v Belgiji in DP v Mongoliji s 669 udeleženci leta 2017.

Pri izvedbi DP je uporabljan dvofazni izbirni proces. V prvi fazi je treba odgovoriti na naslednja vprašanja:

1. Populacija, ki bo reprezentirana z naključnim izborom.
2. Število izbrancev (N).
3. Stratifikacijski kriteriji: demografski, glediščni, če je treba, tudi vedenjski.
4. Način vabljenja določenega števila izbrancev, da participirajo.

Potem pa se, v drugi fazi, na osnovi načrtovanega vzorca pošlje veliko število povabil naključno izbranim posameznikom k sodelovanju v DP z opisom postopka in teme ter s poizvedbenim vprašalnikom, npr. 100-kratnik tega vzorca, ker izkustvo kaže, da je odzivnost na vabila zelo majhna (okoli 1–2 %). Nato se iz števila tistih, ki so se pozitivno odzvali na povabilo s pristankom na udeležbo, spet naključno izberejo udeleženci, ki se jim pošlje informativno gradivo o obravnavani temi. V drugi fazi pa sledi stratificiranje vseh prostovoljcev za udeležbo po demografskih, glediščnih ali vedenjskih kriterijih.

Fishkin (2012) meni, da bi za realizacijo pravega in reprezentativnega mikrokozmosa morali biti realizirani naslednji kriteriji: demografska reprezentativnost, reprezentativnost gledišč in velikost vzorca. Demografska reprezentiranost se izvaja po standardnih kategorijah, kot so razred, starost, spol, izobrazba, dohodek, narodnost. Demografska reprezentativnost pomeni, da so za ljudi z različnimi družbenimi ozadji verjetni različni pogledi in interesi. Za nekatere raziskave te kategorije povsem za- doščajo, za DP in druge DMJ pa ne. Za DP je treba vključiti tudi reprezentativnost gledišč v družbi. Ta je pomembna, ker je gledišče samostojna kategorija, ki ni strogo določena s položajem v socialni strukturi ali celo zvedljiva nanj. Dryzek in Niemeyer (2008) pišeta podobno, a ne istosmiselno, o reprezentiranju diskurzov,¹⁶ ki so prisotni v družbi. Tretji kriterij pa je velikost vzorca. Mikrokozmos mora biti dovolj velik, da je njegovo reprezentativnost in statistično pomembnost sprememb mnenj možno smiselno evalvirati (Fishkin 2018, 74).

Zaradi majhnega N je mogoče preslikati raznovrstnost relevantne populacije le s stratificiranim naključnim vzorčenjem. Uporabljajo se stratifikacijski kriteriji, kot so demografske značilnosti (spol, starost, kraj bivanja), socialnoekonomske značilnosti (poklic, izobrazba) ter tudi politična gledišča in vedenje (npr. volilno).

Politični učinki naključnega izbora so naslednji:

1. Stratificirano naključno vzorčenje zagotavlja vključenost in raznovrstnost, še posebej vključenost na rob potisnjenih družbenih skupin in večjo reprezentativnost DP od običajne javnomnenjske poizvedbe, sploh pa od drugih političnih forumov, v katerih prevladujejo dobro organizirane družbene skupine.

2. Naključni izbor udeležencev med »navadnimi«¹⁷ državljani preprečuje njihovo kooptacijo in ugrabitev od politikov ali interesnih skupin ter zagotavlja politično neodvisnost in nepristranskost udeležencev, kar povečuje možnosti, da bodo delovali v smeri javnega interesa (Lafont in Urbinati 2024, 88).

Institucionalizacija deliberativne poizvedbe

DP je bila uporabljena že na vseh kontinentih. Doživela je že več kot 150 izvedb. Njena uporaba je bila institucionalizirana v Mongoliji z zakonom o deliberativnem poizvedovanju,¹⁷ ki ga je treba uporabiti pri vsaki spremembi ustave.

Deliberativno poizvedovanje je bilo že drugič uspešno uporabljeno pri spreminjanju mongolske ustave. Izpeljava deliberativne poizvedbe je od leta 2017 zakonsko obvezna, preden lahko veliki državni hural (parlament) obravnava predlagano spremembo ustave. Prvo spremembo, sprejeto na podlagi tega postopka, je parlament sprejel leta 2017 po nacionalnem deliberativnem poizvedovanju istega leta. Leta 2023 se je stratificirani naključni vzorec skoraj 800 državljanov iz vse države zbral na podaljšanem vikendu, da bi razpravljal o možnih predlaganih spremembah ustave. Vzorec je izbral nacionalni statistični urad (ki izvaja tudi popis prebivalstva). Udeleženci so se zbrali v vladni palači (sedež vlade je v Ulan Batorju). Teme so bile izbrane na podlagi približno 600 predlogov strokovnjakov in približno 500 predlogov javnosti, civilne družbe in strokovnih organizacij iz vse države. Nato jih je pregledal deliberativni svet, neodvisno nestransko telo, ki ga zahteva zakon o deliberativnem poizvedovanju. Posvetovanje je potekalo 14. in 15. februarja 2023.

Dva od predlogov, ki sta ob koncu posvetovanj prejela zelo visoko podporo, sta predstavljala jasno podlago za spremembo ustave. Prvi je bil razširitev velikosti parlamenta (da bi se povečala njegova zmožnost predstavljanja javnosti), drugi pa sprejetje vzporednega volilnega sistema, ki bi združeval enomandatne volilne okraje in sorazmerno zastopanost. Razširitev parlamenta je podprlo 82 odstotkov udeležencev. Sprejetje vzporednega volilnega sistema za parlament se je končalo s podporo 71 odstotkov udeležencev. Sprememba je uspešno povečala zastopanost v parlamentu s 76 poslancev na skupno 126, pri čemer je 78 poslancev voljenih z večinskimi glasovanjem v okrajih, 48 pa s sorazmernim predstavljanjem. Poleg tega je bila kvota za ženske kandidatke na parlamentarnih volitvah leta 2024 povišana na 30 odstotkov, do leta 2028 pa naj bi se nadalje povečala na 40 odstotkov.

ZAKLJUČEK

Deliberativna poizvedba, ki jo je razvil politolog James S. Fishkin, je ena izmed najpomembnejših in najbolj sistematično razvitih metod za merjenje in spodbujanje preišljenega javnega mnenja. V okviru deliberativne demokracije omogoča ta pristop ugotovitev, kakšno bi bilo javno mnenje, če bi imeli državljani priložnost pridobiti zanesljive informacije, razpravljati o političnih temah v raznolikih skupinah in reflektirati svoja stališča. Fishkinova metodologija združuje naključno vzorčenje z deliberativno razpravo ter omogoča kvantitativno in kvalitativno analizo sprememb stališč.

Z metodološkega vidika se Fishkinova poizvedba naslanja na klasične principe eksperimentalnega načrtovanja: obstajajo predpreizkus (merjenje stališč pred deliberacijo), deliberativni tretma (natančno strukturirana razprava, ki temelji na uravnoteženi informativni dokumentaciji) in naknadni preizkus (merjenje stališč po deliberaciji). Udeleženci so izbrani z naključnim vzorčenjem, kar povečuje reprezentativnost in omogoča posplošitev rezultatov na širšo populacijo. S tem zasleduje Fishkin ideal javnega mnenja, ki je informirano, reflektirano in ustvarjeno v razmerah medsebojnega spoštovanja in enakosti.

Ena izmed osrednjih prednosti deliberativne poizvedbe je, da gre za empirični eksperiment deliberativne demokracije. V nasprotju s tradicionalnimi poizvedbami, ki zajemajo trenutne preference, Fishkinova metoda meri, kako bi se te spremenile, če bi državljani imeli priložnost sodelovati v strukturiranem in moderiranem diskurzu. V tem smislu je deliberativna poizvedba orodje za normativno in empirično preverjanje deliberativne teorije. Ugotovitve iz različnih projektov (npr. »America in One Room«, »Europolis«, tajvanski in južnokorejski projekti) dosledno kažejo na občutne in statistično značilne spremembe stališč, povečano toleranco do drugačnih mnenj, povečano zaupanje v politične institucije in večje razumevanje kompleksnih političnih problemov.

Za deliberativno poizvedbo je značilen tudi pomemben institucionalni potencial. V nekaterih primerih (npr. Mongolije, Južne Koreje) je bila uporabljena kot del formalnega političnega odločanja, kar kaže na njeno zmožnost podpore odločanju v demokratičnih okvirih. Fishkin sam opozarja, da poizvedba ne nadomešča obstoječih institucij predstaviške demokracije, temveč jih dopolnjuje z deliberativno komponento, ki krepi legitimnost, vključujočnost in informiranost odločitev.

Prispevek Fishkinove deliberativne poizvedbe k politični teoriji in praksi je pomemben. S teoretskega vidika utrjuje idejo, da demokratična legitimnost ni mogoča brez javnega utemeljevanja in skupnega razumevanja. Empirično pa prinaša podatke, ki dokazujejo, da so državljani sposobni in pripravljeni sodelovati v razpravi, če so za to ustrezno pripravljeni in motivirani.

Fishkin je s svojo metodologijo uspel preseči tradicionalni prepad med normativno teorijo, prakso in empirično raziskavo: deliberativna poizvedba je hkrati politična tehnologija, eksperiment in instrument demokratične inovacije. V dobi dezinformacij, polarizacije in cinizma glede politike prinaša empirični dokaz, da je kakovostna deliberacija mogoča in da lahko bistveno vpliva na oblikovanje zrele in odgovorne javne sfere.¹⁸

Fishkinova deliberativna poizvedba je ena najbolj dognanih metod deliberativne demokracije. Povezuje načela enakosti, razuma, vključevalnosti in reflektiranosti v ponovljiv in merljiv okvir. Njena akademska vrednost je v prispevku k teoriji demokracije, njena praktična vrednost pa v čedalje pogostejši uporabi pri oblikovanju politik in demokratičnem eksperimentiranju po svetu.

OPOMBE

- 1 Sestavek je napisan z namenom predstavitve DP, je informativen in ni zastavljen problemsko ali celo kritično.
- 2 Morda bi bilo primerneje govoriti o teorijah DD, ker teorija DD v kanonični obliki ne obstaja, gre za družino heterogenih teorij, ki jim je skupna deliberacija kot temeljna kategorija.
- 3 Oblikovanje *skupnih* javnih stališč in priporočil je namen vseh DMJ, razen deliberativne poizvedbe. Pri DP ostanejo mnenja individualna, ker deliberativni proces v tem primeru ni namenjen izdelavi skupnih stališč, pač pa samo deliberativni razpravi, ki se ne zaključi s skupnim stališčem, ampak zgolj z registriranjem individualnih mnenj s podeliberativno poizvedbo in z njihovim seštetjem.
- 4 www.yukoncitizensassembly.ca.
- 5 Bürgerräte in Deutschland, 2024; dostopno na www.mehr-demokratie.de.
- 6 Iskanje soglasja, ne pa nujno njegovo doseganje, je regulativni, aspiracijski ideal, ki je opredeliten znak deliberacije. Iskanja soglasja ne smemo razumeti v smislu odkrivanja nečesa že vnaprej obstoječega, ampak kot kolektivni proces njegovega konstruiranja in je logično in empirično nujno kot predpostavka demokratičnega sodelovanja.
- 7 Čeprav je »posvetovanje« sopomenka deliberacije, še naprej rabimo »deliberacija«, ker je njen pomen dovolj natančno določen, še posebej, ker je v slovenščini tujka, ki ni v rabi, in ni »kontaminirana« z vsakdanjo rabo.
- 8 V tem sestavku je obravnavana samo deliberacija navzočih v forumu kot razprava iz oči v oči, online deliberacija pa ne. Online deliberacija ima svoje posebnosti, ki so v nezmožnosti zaznavanja govornice telesa in intonacije glasu, ki sta pomembni pri presojanju verodostojnosti in iskrenosti govorničevega izjavljanja. Odsotna je tudi sočasnost komuniciranja, ki jo nadomesti zaporednost, časovni zamik in prostorska distanca. Informativna vrednost tovrstne deliberacije je zato manjša. Njena prednost pa je v številu možnih udeležencev (»*crowdsourcing*«), kvantitativnem spremljanju postopka in stroških postopka. Ta se lahko še povečuje z napredovanjem tehnologije.

- 9 Splošna sprejemljivost je sproti vzpostavljena v procesu deliberiranja.
- 10 »Deliberativna poizvedba[®] je drugačna od vseh doslej izvedenih poizvedb ali raziskav. Navadne poizvedbe prikazujejo, kaj javnost misli, čeprav javnost morda ne razmišlja ravno preveč ali ne posveča pozornosti. Deliberativna poizvedba[®] poskuša prikazati, kaj bi javnost menila, če bi imela boljšo priložnost, da temeljito premisli o zadevnem vprašanju« (Fishkin 1995, 162).
- 11 Letos mineva stoto leto od izida knjige *The Phantom Public* Walterja Lippmanna.
- 12 Izraz »*attitude*« je preveden kot gledališče. Druge možnosti so stališče, drža(nje), nagnjenost, odnos do.
- 13 Smith (2009, 198) ugotavlja, da vpliv različnih načinov moderiranja ni obravnavan v zadevni literaturi, kar se mu zdi čudno.
- 14 Implicitne hierarhije so neformalni, neizrečeni sistemi moči, avtoritete ali statusa, ki oblikujejo interakcije, odločitve in vedenja znotraj skupin, organizacij ali družb. Ukošenjene so v kulturnih normah, tradiciji, predsodkih ali medosebnih dinamikah.
- 15 Postopek se imenuje »*dynamic facilitation*«. V sestavku je izraz »*facilitation*« prevajan z izrazom moderacija.
- 16 Razlog za vključitev diskurza in (ali) gledališča med stratifikacijske kriterije je hotenje po upoštevanju političnih razlik.
- 17 Mongolski zakon o deliberativnem poizvedovanju, sprejet leta 2017, določa pravni okvir za institucionalizirano vključevanje državljanov v odločanje o ključnih javnih zadevah. Osrednja določba zakona je, da mora biti deliberativna poizvedba izvedena kot pravni pogoj za spreminjanje ustave. Poleg tega se zakon lahko uporablja tudi za druga pomembna vprašanja, kot so lokalni razvoj, reforme javnih politik in prostorsko načrtovanje.
- Postopek je sestavljen iz treh faz. Prva je začetna poizvedba, v kateri reprezentativni vzorec prebivalcev odgovarja na vprašanja brez predhodnega informiranja. V drugi fazi poteka strukturirana deliberacija v majhnih skupinah pod vodstvom usposobljenih moderatorjev in na podlagi uravnoteženih informacij. Tretja faza je ponovna poizvedba, med katero isti udeleženci odgovorijo na ista vprašanja kot v prvi fazi, kar omogoča analizo (ne)sprememb stališč.
- Za vsako deliberativno poizvedbo se oblikuje svetovalni odbor, ki potrdi vprašanja, nadzira izvedbo in oblikuje priporočila na podlagi rezultatov poizvedbe. Priporočila so predložena pristojnim organom kot osnova za nadaljnje odločanje. Zakon je prvi primer na svetu, po katerem je deliberativna procedura predpisana kot pravni predpogoj za ustavne spremembe.
- Celotno besedilo zakona v angleščini, »*Law on Deliberative Polling*«, objavlja kot dodatek Fishkin (2018, 243–249).
- 18 O razlikovanju med »javnostjo« in »javno sfero« glejte Splichal (2024, 57–89).

CITIRANA LITERATURA

- Anicker, Fabian. 2021. »Organisierte Vernunft«. V *Organisierte Moral*, ur. André Armbruster in Cristina Besio. Wiesbaden: Springer.
- Anicker, Fabian. 2024. »Demos ex Machina«. V *Die Fabrikation der Demokratie*, ur. Jan-Peter Voss in Hagen Schölzel. Wiesbaden: Springer.
- Bächtiger, André, et al. 2018. *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

- Bächtiger, André, in John Parkinson. 2019. *Mapping and Measuring Deliberation*. Oxford: Oxford University Press.
- Beauvais, Edana, in André Bächtiger. 2016. »Taking the Goals of Deliberation Seriously: A Differentiated View on Equality and Equity in Deliberative Designs and Processes«. *Journal of Public Deliberation* 12 (2).
- Bessette, Joseph. 1980. »Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government«. V *How democratic is the constitution?*, ur. Robert Goldwin in William Schambra. Washington D. C.: American Enterprise Institute.
- Boniolo, Giovanni. 2012. *The Art of Deliberating: Democracy, Deliberation and the Life Sciences between History and Theory*. Wiesbaden: Springer.
- Bua, Adrian, Sonia Bussu in Jonathan Davies. 2023. »Democracy-Driven Governance and Governance-Driven Democratisation in Barcelona and Nantes«. V *Reclaiming Participatory Governance*, ur. Adrian Bua in Sonia Bussu. London in New York: Routledge.
- Chambers, Simone. 2001. »Constitutional Referendums and Democratic Deliberation«. V *Referendum Democracy*, ur. Matthew Mendelsohn in Andrew Parkin. London: Palgrave Macmillan.
- Chappell, Zsuzsanna. 2012. *Deliberative Democracy*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Cohen, Joshua. 1989. »Deliberation and Democratic Legitimacy«. V *The Good Polity*, ur. Alan Hamlin in Philip Pettit. London: Blackwell.
- Dahl, Robert. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven in London: Yale University Press.
- Dillard, Kara. 2013. »Envisioning the Role of Facilitation in Public Deliberation«. *Journal of Applied Communication Research* 41 (3).
- Dryzek, John, in Simon Niemeyer. 2008. »Discursive Representation«. *The American Political Science Review* 102 (4): 481–493.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Ercan, Selen, Hans Asenbaum, Nicole Curato in Ricardo F. Mendonça (ur.). 2022. *Research Methods in Deliberative Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Escobar, Oliver. 2019. »Facilitators: The Micropolitics of Public Participation and Deliberation«. V *Handbook of Democratic Innovation and Governance*, ur. Stephen Elstub in Oliver Escobar. London: Edward Elgar Publishing.
- Fishkin, James. 1991. *Democracy and Deliberation*. New Haven in London: Yale University Press.
- Fishkin, James. 1995. *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Fishkin, James. 2009. *When the People Speak*. Oxford: Oxford University Press.
- Fishkin, James. 2012. »Deliberative Polling: Reflections on an Ideal Made Practical«. V *Evaluating Democratic Innovations*, ur. Brigitte Geissel in Kenneth Newton. New York: Routledge.
- Fishkin, James. 2018. *Democracy When the People Are Thinking*. Oxford: Oxford University Press.
- Fishkin, James, in Robert Luskin. 2005. »Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion«. *Acta Politica* 40: 284–298.
- Fournier, Patrick, et al. 2011. *When Citizens Decide: Lessons from Citizen Assemblies on Electoral Reform*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodin, Robert. 1986. »Laundering Preferences«. V *Foundations of Social Choice Theory*, ur. Jon Elster in Aanund Hylland. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, Robert. 2003. *Reflective Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Gutmann, Amy, in Dennis Thompson. 2004. *Why Deliberative Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Habermas, Jürgen. 1992. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt: Suhrkamp.

- Head, Brian. 2022. *Wicked Problems in Public Policy*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kies, Raphaël. 2012. *Promises and Limits of Web-deliberation*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kuyper, Jonathan. 2017. »The Means and Ends of Deliberative Democracy: Rejoinder to Gunn«. *Critical Review* 29 (3): 328–350.
- Lafont, Cristina, in Nadia Urbinati. 2024. *The Lottocratic Mentality*. Oxford: Oxford University Press.
- Landwehr, Claudia. 2014. »The Role of Impartial Intermediaries in Deliberative Mini-Publics«. V *Deliberative Mini-Publics*, ur. Kimmo Grönlund et al. Colchester, VB: ECPR Press.
- Luhmann, Niklas. 1983. *Legitimation durch Verfahren*. Frankfurt: Suhrkamp
- Manin, Bernard. 1987. »On Legitimacy and Political Deliberation«. *Political Theory* 15: 388.
- Mansbridge, Jane. 2010. »Deliberative Polling as the Gold Standard«. *The Good Society* 19 (1).
- Neblo, Michael, et al. 2018. *Politics with the People: Building a Directly Representative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niemeyer, Simon, in John Dryzek. 2007. »The Ends of Deliberation: Meta-consensus and Inter-subjective Rationality as Ideal Outcomes«. *Swiss Political Science Review* 13 (4): 497–526.
- OECD. 2020. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Pariz: OECD Publishing.
- Offe, Claus. 2017. »Referendum vs. Institutionalized Deliberation: What Democratic Theorists Can Learn from the 2016 Brexit Decision«. *Daedalus* 146 (3): 14–27.
- O’Flynn, Ian. 2022. *Deliberative Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Ryan, Matthew, in Graham Smith. 2014. »Defining Mini-Publics«. V *Deliberative Mini-Publics*, ur. Kimmo Grönlund et al. Colchester, VB: ECPR Press.
- von Schneidmesser, Dirk, et al. 2023. »Diversity in Facilitation: Mapping Differences in Deliberative Designs«. *Journal of Deliberative Democracy* 19 (1).
- Selk, Veith. 2023. *Demokratiedämmerung*. Berlin: Suhrkamp.
- Smith, Graham. 2009. *Democratic Innovations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Graham. 2024. *We Need To Talk About Climate: How Citizen’s Assemblies Can Help Us Solve The Climate Crisis*. London: University of Westminster Press.
- Splichal, Slavko. 2024. *Upodatkovanje javnosti in mnenjske tehnologije*. Ljubljana: Založba FDVin SAZU.
- Steiner, Jörg. 2012. *The Foundations of Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Voss, Jan-Peter. 2024. »Innovation der Demokratie«. V *Die Fabrikation der Demokratie*, ur. Jan-Peter Voss in Hagen Schölzel. Wiesbaden: Springer.
- Vrydagh, Julien, et al. 2021. »Thriving in an Unfriendly Territory: The Peculiar Rise of Minipublics in Consociational Belgium«. V *Belgian Exceptionalism: Belgian Politics between Realism and Surrealism*. London in New York: Routledge.
- Warren, Mark, in Hilary Pearse. 2008. *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizens’ Assembly*. Cambridge: Cambridge University Press.